

Dine digitale rettigheter

Thomas Gramstad ønsker å gjøre flideling lovlig.

Mens norske mediehus får ros for aktivt å møte en digital hverdag, får forlagsbransjen tilsvarende mye kritikk for å henge etter. Plate- og musikkbransjen har det siste tiåret stått fastkjørt i en digital omveltning. Vil forlagsbransjen gå i de samme fellene?

Av: **Terje Karlsen** – terje@filtermedia.no Foto: Privat

Hver gang det kommer en ny kanal for kulturformidling, må man kjempe de samme politiske rettighetskampene om igjen i nye medier, sier Thomas Gramstad, leder for Elektronisk Forpost Norge (EFN).

Når forlag, plateselskap og mediehus utgir materialet sitt på digitale plattformer, står forbrukeren i fare for å bli taperen. Oppe i denne utviklingen står EFN, med lederen Thomas Gramstad, som en aktiv debattant på den digitale medieforbrukers side.

Høsten 2008 mottok EFN «Prisen for fremme av fri programvare», med begrunnelsen

Datarevolusjonen kan sammenlignes med den industrielle revolusjon: Helt ny teknologi blir tatt i bruk, og bringer med seg omfattende forandringer, både økonomisk og samfunnsmessig. Det tar en stund før samfunnet summer seg og fornyer lovverk og normer i pakt med den nye situasjonen.

I mellomtiden hersker et kreativt og dels truende kaos. Det er nå de framtidige strukturene vokser fram, forestillinger og overenskomster som skal gjelde i det samfunnet vi allerede står inne i, et samfunn formet av de nye teknologiene.

EN DIGITAL KULTUR

Terje Karlsen: *Hvilken rolle har EFN innenfor kultursektoren?*

Thomas Gramstad: EFN er en digital borgerrettsorganisasjon, vi jobber for at folk skal ha de samme rettighetene i den digitale sfæren og på nettet, som ellers i samfunnet. I forhold til kulturprodukter som plater, filmer og bøker får man et sett etablerte rettigheter når man kjøper produktet i butikken.

Du har ikke de samme rettighetene når du kjøper de samme produktene på nettet. Forbrukermyndighetene prøvde å ta opp i Stortinget at forbrukerkjøpsloven skulle utvides til også å gjelde digitale filer og tjenester. Dette ble nedstemt etter intens lobbying fra plate- og filmbransjen.

Karlsen: *Mer konkret, hvilke rettigheter er det man mister på nettet?*

Gramstad: For eksempel har du rett til å spille av platen når du vil eller lese boken når du vil. Og du kan velge

ditt eget avspillingsmedium, uansett om du velger en CD-spiller, en datamaskin eller en DVD-spiller. Det skal fungere overalt. Slik bør det også være med elektroniske filer - og slik er det i utgangspunktet med elektroniske filer. Men når du kjøper digitale filer, vil bransjen gjerne bestemme hvilken avspiller du får lov til å bruke.

Det kan også gjelde retten til å låne ut til venner eller familie. Eller retten til å lage en kopi til venner og familie. Eller retten til å gi bort eller selge eksemplarer brukt. Dette er alle lovbeskyttede rettigheter. Disse rettighetene har du med filer. Det er selvfølgelig et problem at man kan beholde originalen og ta en kopi av filen. I så fall har man gjort et lovbrudd, men det er jo også ulovlig med et fysisk medium som en plate.

Karlsen: Forlagene frykter at satsing på e-bøker vil føre dem i en felle som platebransjen har gått i; Apples netthandel iTunes selger musikk til Apples iPod, og denne suksessen har gitt selskapet nærmest monopol på salg av musikk på nettet. iTunes har enorm makt i markedet, en posisjon som plateselskapene har mistet. Hva tenker du om dette?

Gramstad: Platebransjen trodde at de kunne beholde den samme kontrollen som de har over det fysiske distribusjonsapparatet. Den kontrollen vil de gjerne ha over det digitale apparatet også. Og de trodde de kunne få til dette med DRM - teknologi. Det er en illusjon, det er ikke mulig.

I utgangspunktet var DRM en eksemplarlås, slik som de kopisperrene platebransjen prøvde å innføre på CD-plater. Idag har det blitt mer komplisert. DRM er blitt en samlebetegnelse for ulike teknologier for tilgangskontroll fra utgivere og opphavsrettsinnehavere for å begrense bruken av digitale medier og tekniske innretninger.

Etterhvert som folk har skjønnet hva DRM er, har presset i mot økt. Og etterhvert har forbrukermyndighetene kommet på banen. De norske forbrukermyndighetene har gjort en veldig god jobb, vært pådrivere og fått med seg andre europeiske forbrukermyndigheter.

FORLAGSBRANSJENS FRYKT

Karlsen: Er forlagsbransjens frykt for Apple og iTunes uberettiget?

Gramstad: På en måte er det forståelig, for Internett og fildeling er en forstyrrende teknologi. En forstyrrende teknologi gjør at du ikke kan tjene penger med gamle metoder. I tillegg kommer det opp nye konkurrenter i det samme markedet som tjener penger på denne nye teknologien.

Historien viser at hver gang det kommer en forstyrrende teknologi så reagerer de gamle aktørene med å kjempe imot. Først prøver de å få den forbudt, eller de latterliggjør den. Og når slike metoder ikke fungerer, må de enten gi seg, eller bli med på karusellen og omstille seg så de klarer å henge med.

Det som skjer med Internett, er at prisen per enhet blir mindre. Til gjengjeld spares utgifter på å lage fysiske produkter og å transportere disse fysiske produktene rundt omkring. Du må forandre hele organisasjonsstrukturen din, og det er selvfølgelig vanskelig for en stor aktør som er vant med å gjøre ting på en bestemt måte. Dette gjelder plateselskapene, det gjelder filmprodusenter og det gjelder forlagsbransjen.

Samtidig, DVD-produksjonen har vært et eventyr for filmbransjen. Først har de tjent penger på filmene på kino, så har de tjent penger på filmene på VHS, og så har de også greid å tjene penger på filmene én gang til på DVD.

Slik vil det kanskje også bli med e-bøker. Selv om du har papirboka hjemme i bokhylla, så kan du være interessert i å kjøpe boka på nytt for å kunne ha med deg bøkene rundt vektløse når du er ute og reiser. Hvis det er skolebøker som du skal bruke i undervisningen, ønsker du kanskje å slippe å bære rundt på 20 tunge bøker, men bare ha dem på en liten maskin.

Karlsen: Platebransjen ligger foran forlagsbransjen i løypa. De har gått i noen feller, og de jobber for å finne nye måter å tjene penger på når inntektene fra selve platesalget har stupt.

Gramstad: Ja, så absolutt. Det er mange ting som er felles for film, bøker og plater. Én ting er at grensene mellom mediene smelter vekk. Du kan ha multimedieutgivelser om hverandre; én og samme leverandør kan jo levere både film, musikk og e-bøker.

En annen side av saken er at alle blir tjenesteleverandører. Platebransjen, forlagene og filmprodusentene - de er vant til å være produktleverandører, til å selge produkter. Men alle sammen må basere seg på at de går over til å bli tjenesteleverandører. Tjenestene de leverer kan være mye forskjellig; markedsføring av artisten, søketjenester og å hjelpe kunden med å finne akkurat det kunden er interessert i, og mye annen agentvirksomhet. De må redefinere sin rolle.

AMPUTERT E-BOK

Karlsen: E-bøker virker som et nisjeprodukt, for ennå har man ikke fått den storselgende e-bokleseren som folk ønsker seg. Kindle er et av de mest solgte produktene, men heller ikke det selget har tatt av blant folk flest.

Gramstad: Du kan tenke deg en e-bokleser som fungerer slik at du kan lese av boken hvor enn du måtte ønske. Du kan ha mange forskjellige filer og så mange sider og bøker du vil på den samme leseplaten eller maskinen. Eller du kan tenke deg elektronisk papir, som ser ut som papir og veier like lite som papir.

Kindle er spennende for den har kontakt utad så du kan laste ned nye bøker og oppdatere bøker du allerede har inne - det har jo ikke de andre leseplatene ennå. Men det er fortsatt DRM på Kindle. Så du kan ikke kopiere ut og ta vare på boka, og du kan ikke spille av eller lese boka på andre enheter enn Kindle. Den gode leseplata må være slik at folk selv kan bestemme bruken av den.

Karlsen: Angående publisering av innhold på digitale plattformer, så er det ofte musikk og film som diskuteres, men diskusjonen om e-bøker ser ut til å være på vei opp igjen?

Gramstad: Forlagsbransjen sitter ihvertfall ikke på mindre penger enn

platebransjen, antagelig mer – alt i alt.

Karlsen: *Forrige gang diskusjonen om e-bøker gikk høyt var omkring år 2000. Har du en mening om hvorfor e-bøker skulle slå igjennom akkurat nå?*

Gramstad: Jeg tror ikke nødvendigvis at tida er inne ennå. Forlagene er såpass konservative og holder fortsatt på med DRM. Men forlagene tror kanskje at tida er inne dersom de mener Kindle eller en annen leseplate slår igjennom. De tror det er nok å å gjøre leseplaten mer leservenlig, å lage utgave med mindre flimring og skarpere bilde.

Jeg tror ikke det er nok. Jeg tror du må ha de fordelene som et digitalt format har, og det er kopiering og tilgjengelighet. Ellers får papirboka beholde alle sine fordeler, mens det elektroniske formatet ikke får beholde sine fordeler. Papirboken er et uhyre godt produkt. Skal du klare å erstatte papirboka, må du ihvertfall ikke ha noen kunstige begrensninger på det mediet som skal erstatte den.

Karlsen: *Forlagene amputerer de fordelene som e-boka kunne ha hatt?*

Gramstad: Ja, man skyter seg selv i foten, akkurat som platebransjen gjorde.

Samtidig ser vi at lydbøker kommer, men de kommer uten DRM. I platebransjen er DRM-kampen i ferd med å avsluttes og da må også lydbøkene være uten DRM.

Digitale biblioteker

Karlsen: *Digital formidling har nådd bibliotekene. Biblioteksentralen har utviklet et system, Divibib, for å låne ut bøker gjennom et begrenset antall digitale lisenser. Den utlånte filen vil selvestruere når utlånstida går ut.*

Gramstad: Det syntes jeg er skikkelig triste greier. For å ta det siste først, det at en bok ødelegges, hvordan kan bibliotekene godta det? Du har hatt bokbranner mange ganger i historien – hvordan kan biblioteket godta at bøker skal ødelegges?

Den tekniske løsningen bak Divibib baserer seg selvfølgelig på DRM. DRM-teknologien gjør at bibliotekene kan ødelegge filen og at for-

lagene kan kontrollere den. Dette betyr at bibliotekene ikke lenger eier og bestemmer over sine bøker.

Det er helt sentralt at bibliotekene eier bøkene sine. Hvis andre aktører skal kontrollere bibliotekets samlinger, da har vi mistet samfunnets hukommelse. Da kan kontroversielle bøker slettes når en eller annen maktperson skulle føle for det. Vi ser allerede en rekke uheldige politiske og demokratiske konsekvenser som folk ikke har tenkt på.

Biblioteksentralen (BS) sier rett ut at Divibib er laget for å etterligne papirbøkene med alle sine begrens

«E-bøker påtvinges alle ulempene fra papirformatet; og du får ikke kopiere eller flytte filen enkelt rundt»

Det er klart at når man tillater en helt åpen distribusjon bryter man ned grensene mellom forlag, bokhandel og bibliotek. Men det er det som kommer til å skje. Vi vil få denne nedbrytingen av grensene mellom forskjellige institusjoner uansett.

Noe av poenget med offentlige biblioteker er at utlån skal være gratis. Det betyr ikke at forlag og forfattere ikke skal få betalt. Hvordan skal pengestrømmene organiseres for at bøker fortsatt skal være fritt og helst også gratis tilgjengelig via bibliotekene? Det er denne diskusjonen vi må ta.

Karlsen: *Forstår du at forlagene er bekymret for sine inntekter?*

Gramstad: Ja, jeg forstår det, men man kan ikke fjerne brukerrettigheter og tryggheten i at det er uavhengige institusjoner som bevarer kulturen. Forlagenes inntekter kan ikke gå på bekostning av dette. Biblioteker, arkiver, museer osv må være uavhengig av både næringsliv, stat og politisk styring.

Nobelpris til Berners-Lee?

På det spanske nettstedet Webometrics Ranking of World Universities, der man har rangert de 300 beste open accessarkivene i verden, støtter man Tim Berners-Lees kandidatur for nobelprisen. Berners-Lee regnes som oppfinneren av world wide web. Han ble adlet i 2004 for sitt bidrag til utviklingen av internett, og har mottatt en rekke viktige priser. Men nobelprisen mangler han altså. *THF*

Open access-arkiv rangert

Det spanske nettstedet Webometrics Ranking of World Universities (repositories.webometrics.info) laget tidligere i år en oversikt over de 300 beste open accessarkivene i verden. Arkiver fra USA dominerer den øverste delen av listen. Arxiv.org e-Print Archive og Social Science Research Network, som begge er amerikanske, innehar de to første plassene. Amerikanerne har i tillegg kapret ca en tredel av de 100 beste plassene.

Den beste nordiske plasseringen har danske Organic eprints fått, med sin 16. plass. Det beste finske arkivet er Nasjonalbibliotekets DSpace Services som befinner seg på 21.plass, mens svenskene har tatt 28. plassen med Gøteborg universitets Open Archive.

Kun to norske arkiv er blitt funnet verdige. Først på 60. plass finner vi det første: Bergen universitets Open Research Archive. På 140. plass finner vi Oslo universitets Digitale publikasjoner. Det betyr at vi taper kampen mot våre nærmeste naboland og så når det gjelder antall arkiv som er med på listen: Danmark har nemlig fått med tre, Finland fire og Sverige har hele elleve arkiv på listen over de 300 beste open accessarkivene i verden. *THF*

Billedtekst: Bergen Open Research Archive (BORA) havnet på 60. plass. *THF*